

Intressen kontra stereotyper

Varför finns det kvinnliga och manliga politikområden i riksdagen?

Lena Wängnerud

De skandinaviska länderna har under de senaste 20 – 25 åren utmärkt sig genom den snabba takt med vilken andelen kvinnliga politiker ökat i de nationella parlamenten.¹ I dag är kvinnorepresentationen i Sveriges riksdag drygt 40 procent. Norge, Danmark och även Finland ligger nära den svenska nivån. Vid en internationell jämförelse är det anmärkningsvärda siffror. År 1994 var i genomsnitt tio procent av världens parlamentariker kvinnor. I många europeiska länder ligger kvinnorepresentationen fortfarande på en nivå som de skandinaviska/nordiska länderna uppnådde i början av 1970-talet; runt 15 procent.²

Under 1990-talet har denna utveckling blivit uppmärksammas och omdebatterad, inte minst i media. Inom kvinnoforskningen har dock diskussionen pågått längre tid än så. Parallellt med den ökade kvinnoandelen i politiken har två viktiga vetenskapliga problemområden växt fram. Det ena området knyter an till forskningen om s.k. krympande institutioner. En tes som framförts är att de områden/institutioner där kvinnorna tar plats är sådana som håller på att "dräneras" på makt. Det andra området knyter an till forskningen om politikens innehållsliga utformning. Ur detta perspektiv har en tes förts fram om att en ökad medverkan av kvinnliga politiker bidrar till att ett lands politik förändras i mer "kvinnovänlig" riktning.³

Dessa två perspektiv har på en del håll framställts som att de står emot varandra. Vissa talar om en "pessimistisk" och en "optimistisk" bild av kvinnors integrering i politiken (Skjeie 1992:15ff, Bergqvist 1994:19, Karvonen – Selle 1995). Det kan ligga något till synes paradoxalt i kvinnoforskningens betoning av å ena sidan kvinnors strukturella underordning i samhället, och å andra sidan förhoppningarna på kvinnors medverkan i det politiska beslutsfattandet. Ett område där de två skisserade perspektiven hamnat i öppen konfrontation är diskussionen om en tendens som blivit allt tydligare i takt med den ökade andelen kvinnor i politiken: också på de högsta nivåerna återfinns en "uppdelning" av politikområden mellan kvinnor och män.

Det mönster som framträder känns i grova drag igen från skolans värld, arbetsmarknaden och politiken på lägre nivåer. Kvinnliga politiker är oftare än manliga verksamma inom exempelvis social- och kulturpolitik. Inom andra sektorer som ekonomi och teknik är förhållandet det motsatta, där är manliga politiker mer vanligt förekommande än kvinnliga. Detta mönster har *både* tagits som intäkt för att kvinnor marginaliseras i politiken, vilket ligger i linje

med tesen om krympande institutioner, *och* för att kvinnors medverkan i politiken bidrar till att stärka omsorgsarbetet i samhället, vilket ligger i linje med tesen om politikens innehållsliga förändring.⁴

Utan att göra anspråk på att lösa grundläggande tvister om hur man bäst skall beskriva de senaste decenniernas integrering av kvinnor i politiken, skall jag här fokusera *könsmönster* i politiken, närmare bestämt i riksdagens fackutskott. I artikeln utvecklas två teoretiska tolkningsramar för förståelsen av uppkomsten av "kvinnligt" och "manligt" i en institution som riksdagen. Detta leder fram till en empirisk prövning av utskottsplaceringen i 1988 års riksdag. I valet 1988 steg andelen kvinnliga riksdagsledamöter till 38 procent. Efter avslutad process att fördela platser i utskotten varierade dock detta genomsnitt högst betydligt på den interna utskottsarenan: från 71 procent i socialförsäkringsutskottet (12 kvinnor bland 17 ledamöter) till 12 procent i bostadsutskottet (2 kvinnor bland 17 ledamöter). Andra utskott föll också in i ett systematiskt könsmönster detta år. Den centrala frågan i artikeln är *varför* fanns denna variation med avseende på kön? Genom att göra en väl avgränsad, empiriskt grundad studie, vill jag försöka få ned en av kvinnovetenskapens "paradoxa" på en handfast nivå.

En diskussion om könsmönster i politiken

Att det finns vissa mönster av kvinnligt och manligt i politiken börjar i dag bli förhållandevis väl känt. Vad som orsakar kontroverser i den aktuella debatten är inte i första hand att man påpekar könsskillnader, utan vilka tolkningar som görs av att dessa mönster existerar. Uppkomsten av dagens motstridigheter i synsätt kan spåras åtminstone ett tiotal år bakåt i tid när det gäller den skandinaviska/nordiska forskningen.

År 1983 kom samlingsvolymen *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk* (Haavio-Mannila 1983). I boken, där ett flertal framträdande kvinnoforskare medverkade, uppmärksammades den snabba ökning av kvinnoandelen i parlamenten som påbörjats under 1970-talet. Men trots de förändringar som skett menade författarna att den nordiska demokratin var *ofärdig* i förhållande till sina kvinnliga medborgare. Ett argument för att ge den beteckningen var just att samtidigt som kvinnoandelen i politiken ökade så kvarhölls ett traditionellt könsmönster på den politiska arenan. Författarna konstaterade dock att det saknades kunskap för att dra entydiga slutsatser om orsaker till varför vissa arbetsdelningar mellan könen uppkom. Om t.ex. fördelningen av platser i de parlamentariska utskotten står det:

Vi vet ikke stort om hvordan komite-plasseringene foregår. Det kan tenkes at kvinnene selv har foretrukket sosial- og undevisningskomiteene, fordi de har vaert interessert i sakene, synes de er viktige og har følt seg mest kompetente på disse områdene. Det kan imidlertid også tenkes at mennene nødig har villet slippe kvinner inn på 'deres' områder, eller at konkurransen om økonomi- og næringslivskomiteene har vaert så hard at kvinnene ikke har nådd opp. (Haavio-Mannila 1983:96)

I citatet märks en spänning i att en uppdelning av politikområden mellan kvinnor och män dels kan vara uttryck för att kvinnor och män har olika *vilja*, olika intressen, vad gäller politiska uppdrag; men att det också kan vara uttryck för att män har större *makt* än kvinnor i det politiska systemet och håller kvinnor utanför vissa områden. Den fortsatta forskningen på området har inneburit att detta tvetydiga frö utvecklats till en laddad diskussion. Den svenska historikern Yvonne Hirdman och den norska statsvetaren Hege Skjeie kan beskrivas som något av debattens "kontrahenter".

I huvudrapporten från svenska maktutredningen *Demokrati och makt i Sverige*, från 1990, tar Hirdman upp frågan om kvinnors och mäns villkor i demokratin (SOU 1990:44 kap. 3). Hon visar på förekomsten av ett genussystem där de grundläggande principerna är att kvinnor och män hålls isär (den dikotomiska principen) och att kvinnor underordnas män (den hierarkiska principen). När kvinnorna blir fler på områden som tidigare dominerats av män, t.ex. politiken, betyder inte det att genussystemets ordningar automatiskt försvinner. Istället medverkar principerna om isärhållning och över/underordning till att det sker en *intern* segregering av kvinnor och män på det "nya" området. Den politiska arenan framställs av Hirdman som ett paradexempel på att genussystemet har förmåga att ständigt förnyas då fler och fler samhällsområden blir tillgängliga för kvinnor:

Naturligtvis opererar internsegregeringens mekanismer också inom det politiska området, vilket framförallt innebär att kvinnliga politiker företrädesvis finns samlade kring konsumentpolitik, socialpolitik, kulturpolitik och andra "vårdande" eller "reparerande" politiska områden, medan deras frånvaro är markant vad gäller t.ex. försvarspolitik. (Hirdman 1990:95)

Segregering får sägas vara ett uttryck med en värdeladdning som understryker ett nedslående budskap. Även i andra kapitel av maktutredningens huvudrapport än det Hirdman författat, diskuteras de könsskillnader som blivit kartlagda genom arbetet med utredningen.⁵ Men det sker då i mer ambivalenta ordalag. I ett avsnitt om den svenska makteliten diskuteras t.ex. vilka förklaringar som kan ligga bakom att kvinnor relativt sett är väl företrädade inom kultureliten medan kvinnorna är mycket få i näringslivets toppar:

Vad är exempelvis förklaringen till att det finns relativt fler kvinnliga elitföreträdare inom kulturens värld än inom ekonomins? En hypotes är att det i huvudsak är fråga om ett positivt val. Fler kvinnor dras av fri vilja till det kulturella området än det ekonomiska. /.../ En annan och väsentligen annorlunda möjlighet är att det istället handlar om maktens dragningskraft. /.../ En orsak skulle kunna vara att kontrollen över ekonomin bedöms som viktigare och mer prestigefyllt än inflytandet över kulturen. Kvinnorna har därför svårare att tränga in trots att det ursprungliga rekryteringsunderlaget är gott. (SOU 1990:44, 336)

I citatet pendlar författarna mellan olika förklaringsansatser. Vid sidan av det egna valet antyds en förklaring som mer ligger på system- än aktörnivå. Kvinnorna sägs ha svårt att "tränga in" i de ekonomiska maktskikten. Den "möjliga" orsaken till det är att området är prestigefyllt och har maktens dragningskraft. I den diskussion som förs finns samma tvetydighet som i *Det uferdige demokratiet*.

Den norska statsvetaren Hege Skjeie har gått vidare med frågan varför det finns mönster av kvinnligt och manligt i politiken. I avhandlingen *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*, från 1992, gör hon analyser av förändringar i norsk politik från 1970-talets början fram till i dag. Tonvikten i avhandlingen ligger på frågan om den ökade andelen kvinnliga politiker betytt att politikens inriktning blivit mer kvinnovänlig. Den slutsats hon drar är att parallellt med den växande kvinnoandelen på höga positioner i regeringen och stortinget har kvinnors intressen befrämjats i politiken. Ett konkret exempel är att konflikten yrkesliv – familjeliv, kvinnors möjlighet till självständig ekonomisk försörjning, under perioden fått ett större utrymme i samtliga norska partiers partiprogram.

Skjeie bedömer inte att en uppdelning av politikområden mellan kvinnor och män lett till att kvinnor marginaliserats, hållits utanför de mest betydelsefulla maktområdena, i norsk politik. I en direkt polemik menar Skjeie att Hirdman bidrar till att sprida en myt om kvinnors maktlöshet. Där Hirdman ser återskapande av kvinnors underordning ser hon själv frammarsch för kvinnors intressen. Gemensamt hos dem båda är beskrivningen av att de kvinnliga politikerna blivit fler samt att det finns skäl att tala om olika "kvinnliga" och "manliga" områden i politiken. Denna beskrivning av politiken används dock, som framkommit, på helt olika sätt i argumentationen. Hårddraget kan man säga att det för Hirdmans del inte spelar någon större roll om kvinnor och män säger sig vilja olika saker i politiken. Om kvinnor återfinns på andra områden än män underordnas de även om det s.a.s. sker i kraft av ett olikartat val. I Skjeies framställning blir det tvärtom i det närmaste en framgångsrik strategi för kvinnliga politiker att delvis göra andra val än manliga kollegor. På så sätt kan de legitimera behovet av den egna närvaron: kvinnorna framstår som de politiker som är de bästa representanterna för de kvinnliga medborgarnas situation.

Kvinnovetenskapliga skiljelinjer

Genom att ställa Hirdman och Skjeie mot varandra har jag försökt tydliggöra en mer omfattande skiljelinje. Gro Hagemann, norsk historiker, har målat upp vad hon menar är en gräns mellan två skilda kvinnohistoriska forskningstraditioner i Skandinavien. Den ena kallar hon för en "empirisk, aktörinriktad tradition" och den andra för "en strukturalistisk och mer teoretiserande" gren (Hagemann 1994:19). Hagemann menar att det skett en polarisering mellan dessa två inriktningar under 1980-talet. Jag tycker själv att det är en beskrivning som passar in på fler områden är den rent kvinnohistoriska. Inom statsvetenskapen är det t.ex. i dag vanligare med arbeten som *antingen* tar upp kvinnors strukturella underordning *eller* kvinnors förändrade villkor, än med arbeten som både lyckas problematisera frågan om ojämlig maktfördelning mellan könen och kvinnors möjligheter till självständigt agerande.⁶

Denna "antingen-eller-position" beskrivs ibland som ett dilemma där man lätt glider in i att antingen teoretiskt fokusera på strukturella "ordningar", som Yvonne Hirdman, eller mer empiriskt undersöka olika "ageranden", som Hege

Skjeie. Dilemmat är ett etablerat problem. Det saknas knappast kunskap om kärnproblemet: att med en strukturansats riskerar enskilda individers möjligheter att åstadkomma förändring att undervärderas; med en aktöransats är faran att handlingsutrymmet istället övervärderas (Rothstein 1988, Rundqvist 1994).

Den amerikanska juristen Debrah L. Rhode behandlar liknande dilemman när hon argumenterar för mer *kontextbundna* analyser av kvinnors villkor. I artikeln *The Politics of Paradigms: Gender Difference and Gender Disadvantage*, från 1992, skriver hon att en sådan strategi t.o.m. är mer angelägen inom kvinnoforskningen än på andra områden, då både forskningen och den allmänna debatten ideligen växlar mellan att förstora eller förneka skillnader mellan kvinnor och män. Rhode menar att det oftare sker på ideologiska grundvalar än vetenskapliga. En poäng som hon anger med att lyfta fram kontexten är att möjligheten ökar att mer *precist* ange varför man hittar vissa skillnader mellan kvinnor och män. Det i sin tur minskar risken att rena överdrifter och normativa inslag tar överhanden.

Kontext, sammanhang, är i sig ett vagt och svårgripbart uttryck. Som jag ser det är det ändå en nödvändig väg att gå om diskussionen inte skall hamna i låsta fällor. För mig innebär kontextmedvetenhet ett större utrymme att *problematisera* frågor om betydelsen av kön. Bara för att ta några exempel, så är det inte säkert att det är samma faktorer som ligger bakom att man hittar könsskillnader både inom arbetslivet och politiken; det är inte heller säkert att könsskillnader som finns i politiken både i USA och Sverige kan dras över samma kam; eller att 1930-tal kan likställas med 1990-tal. I en mening är detta självklara påpekanden men en stor del av kvinnoforskningen har hittills betonat just likheterna i kvinnors situation och de gemensamma orsaksfaktorerna.⁷

Jag vill inte här karakterisera olika forskare som mer eller mindre normativa/ideologiska, det leder för långt från mitt syfte med denna artikel. Däremot vill jag framhålla att inte någon av de tidigare refererade författarna på ett grundligt sätt tagit sig an frågan om varför det uppstår vissa kvinnliga och manliga områden i politiken. Jag menar att en problematiserad undersökning av kvinnligt och manligt i politiken är i behov av redskap som kan *särskilja* på om könsmönster i första hand uppkommer för att kvinnor systematiskt *missgynnas* eller om de är uttryck för att kvinnor gör val som bygger på *värderingar* som skiljer sig från mäns. Jag skall i det följande utveckla två teoretiska tolkningsramar – intresse- och stereotyperspektivet – som försöker fånga in denna konflikt och som slutligen kommer att prövas i den empiriska analysen av utskottsplaceringarna i riksdagen.

Intresseperspektivet

Varför skulle kvinnor göra andra val än män i politiken? Finns det någon grund att förvänta sig skilda värderingar beroende på just könstillhörigheten? Dessa frågor leder in på en i hög grad inflammerad diskussion om grupp-specifika intressen som går långt tillbaka inom samhällsvetenskapen. Den marxistiska /

traditionen ställde frågan om s.k. objektiva intressen på sin spets genom diskussioner om "falsk" klassmedvetenhet, d.v.s. att vissa arbetare inte själva kunde/ville inse sitt eget "bästa". Debatten är full av fallgropar och kvinnoforskningen har undvikit att tala om objektiva intressen. T.ex. statsvetaren Anna G. Jónasdóttir skriver istället om teoretiskt bestämbara intressen för kvinnor i politiken. Men grunden är fortfarande att fastställa gemensamma intressen utifrån en gruppstillhörighet, nämligen kön.⁸

Trots de problem som finns med intressebegreppet har det fått stor spridning både i teoretisk och empirisk inriktad forskning om kön och politik i Skandinavien. Grunden är vad man skulle kunna kalla ett *pragmatiskt* användande av begreppet intressen. Enkelt uttryckt kan man säga att eftersom kvinnors och mäns liv ofta skiljer sig åt vad gäller arbete, familjeansvar, utbildning etc. antar man att det också finns en grund att förvänta skillnader i deras politiska liv. Att den sociala tillhörigheten är avgörande för t.ex. politiska värderingar och åsikter är tämligen okontroversiell kunskap inom väljarforskning och politisk sociologi. Att kalla dessa intressen för "särintressen" eller "egenintressen" tycker jag leder för långt in i ett individbaserat perspektiv på politik. Basen för den mesta kvinnoforskningen är att kön utgör en gruppstillhörighet där vissa sociala villkor ser olika ut för kvinnor och män.⁹

I den diskussion som förs om kvinnors politiska intressen görs ofta en tudelning längs två dimensioner: politik som form och politik som innehåll. Denna tudelning är grunden för Jónasdóttirs intressebegrepp där hon menar att det teoretiskt bestämbara intresset för kvinnor är att skapa en *kontrollerande närvaro* i det politiska systemet (Jónasdóttir 1985; 1991). Jónasdóttir menar att handlingsutrymmet i politiken, trots formellt lika rättigheter, fortfarande är mer begränsat för kvinnor än för män. Kvinnor finns t.ex. inte i lika stor utsträckning med i de sammanhang där det "osynliga" beslutsfattandet försiggår; där man bestämmer vilka frågor som överhuvudtaget når de offentliga arenorna.

Jónasdóttir stannar vid att betona politikens formsida dit deltagandet, närvaron, hör. Denna "försiktiga" hållning gentemot intressebegreppet har kritiserats av den norska statsvetaren Beatrice Halsaa. Halsaa menar att intresset av utökat deltagande är så självklart vad gäller alla underrepresenterade grupper i dagens politiska system, att betoningen av denna aspekt riskerar att ens teori blir könlös. Kvinnors krav på ökad närvaro i politiken får sin egentliga mening först när det kombineras med krav på innehållsliga förändringar, skriver hon (Halsaa 1987).

Halsaa bygger upp sin argumentation utifrån kvinnors och mäns skilda positioner i förhållande till samhällets reproduktion. Genom sedan länge verkande processer – där biologi, kultur och den sociala strukturen – ingått i ett komplicerat växelspel har kvinnor "blivit" omsorgsarbetare i dagens samhälle. Det är kvinnor som står för det direkta biologiska återskapandet genom barnafödandet, men också i stor utsträckning för den vidare samhällsliga reproduktionen. Halsaa poängterar att det inte därmed går att formulera kvinnors intressen som krav i enskilda politiska sakfrågor, däremot har kvinnor som grupp ett gemensamt intresse av att kunna styra villkoren för omsorgsarbetet i samhället.

Vare sig Jónasdóttir eller Halsaa för sina resonemang på ett sådant sätt att det utan vidare går att fastställa särskilda "kvinnliga" eller för den del "manliga" värderingar. Om man tar exemplet med utskotten skulle kvinnors strategi, utifrån Jónasdóttirs antaganden, snarast vara att i så stor utsträckning som möjligt finnas med i samtliga utskott. Ett *spritt* val är att förvänta utifrån gruppen kvinnliga ledamöter om de i denna bemärkelse skall maximera sitt handlingsutrymme. Utifrån Halsaa's antaganden ligger det däremot nära till hands att kvinnors mest strategiska val vore att samla sig kring utskott med reproduktiv karaktär för att på så sätt få störst inflytande över omsorgsarbetets villkor. I detta fall är ett val *fokuserat* till ett visst antal utskott att förvänta sig.

I den undersökning jag vill göra finns det inte någon anledning att hårdra skillnaderna mellan de två aspekterna av intressebegreppet. Tudelningen förekommer även i annan forskning om social gruppstillhörighet och kopplingen till den representativa demokratins funktionssätt. Jag vill inte låsa fast vad jag, utifrån teorin, anser vara "den bästa" strategin av kvinnliga ledamöter att följa när det gäller val av utskottsplatser. Den empiriska forskning som i dag finns på området visar att kvinnliga riksdagsledamöter står de kvinnliga väljarna mer nära än vad manliga riksdagsledamöter gör, när det gäller t.ex. åsikter i sakfrågor och prioriteringar av olika politikområden. Sakområden som vitt kan räknas in under reproduktion/omsorgspolitik är i dessa avseenden de mest könsskiljande på så sätt att kvinnor lägger större vikt vid frågor av social karaktär, samt att kvinnor oftare för fram mer positiva åsikter om bevarad offentlig sektor etc. (Holmberg – Esaiasson 1988: 150ff, Oskarson – Wängnerud 1995; 1996, Esaiasson – Holmberg 1996). Det är därför rimligt att anta att om kvinnliga riksdagsledamöter själva önskar att komma till utskott med denna prägel så är det för att "maximera" sitt inflytande över utformandet av samhällets omsorgspolitik.

Stereotypperspektivet

Med den innebörd som intresseperspektivet just givits har det blivit ett aktörinriktat perspektiv. Genom att undvika en tydlig definition av kvinnors intressen lämnar jag öppet för att de kvinnliga ledamöterna s.a.s. på egen hand bedömer vad som är de strategiskt "riktiga" valen och att dessa överväganden visar sig i uttryckta önskemål om utskottsplacering. Med stereotypperspektivet vill jag gå över till att rikta in diskussionen på strukturella hinder mot kvinnors utvidgade handlingsutrymme som kan förekomma i en sådan situation som den jag tar upp.

När Anna G. Jónasdóttir behandlar intressebegreppet härleder hon sin definition från dess ursprungliga latinska betydelse. Intresse härstammar från *interesse*, vilket betyder "att vara bland". På ett liknande sätt kan man göra med stereotypbegreppet. Stereotyp refererar till en tryckningsprocedur där en tryckyta används åter och åter för massproduktion av bilder utan att den byts ut. I mer allmänt språkbruk har stereotyp en negativ anstrykning och används om sådant som uppfattas som mekaniskt upprepande av "gamla" bilder t.ex. av kvinnor och män i klichéartade könsroller.

Som vetenskapligt begrepp är stereotyp mer oäventyrligt än intressebegreppet, åtminstone vad gäller aktuell skandinavisk forskning om politik. Internationellt är dock stereotyper mer spridda och då framförallt inom socialpsykologin (Aronson – Wilson – Akert 1994:493ff). Walter Lippmans klassiker *Public Opinion*, från år 1922, brukar anges som begreppets ursprungskälla. I en översiktsartikel över stereotypforskningen skriver socialpsykologen John Harding att stereotypa föreställningar har fyra kännetecken: förenkling snarare än komplexitet; felaktighet snarare än korrekthet; andrahandsinformation snarare än egen erfarenhet; samt att de är svåra att modifiera (Harding 1968)¹⁰. Harding menar att stereotyper är en fråga om grader, och den forskning som bedrivits i Lippmans tradition har ofta handlat om att via mätningar av attityder kunna fastställa gradvis förekomst av stereotypa uppfattningar i olika befolkningsgrupper, om andra befolkningsgrupper, och att pröva förklaringar till varför dessa uppstår.

Det är i form av opinionsforskning i lippmansk efterföljd som en stor del av forskningen om könsstereotyper bedrivits. I studiet av politik har det betydligt undersökningar av attityder gentemot kvinnliga respektive manliga politiker. Två av de mest framträdande resultaten, i den mestadels amerikanska forskningen, är att kvinnor vanligen uppfattas som svagare politiska ledare än män, samt att bedömningen av politisk kompetens varierar mellan olika politikområden. Kvinnor uppfattas t.ex. vara mer kompetenta på socialpolitikens områden än i försvarspolitik eller ekonomiska frågor (Perkins – Fowlkes 1980, Bowman 1985, Welch – Studlar 1986, Rosenwasser – Dean 1989, Alexander – Andersen 1993, Huddy – Terkildsen 1993).

Två böcker, *Women as National Leaders* (Genovese 1993) och *Women in Foreign Policy* (McGlen – Sarkees 1993) tar upp dessa fenomen och försöker på ett utförligare sätt än i opinionsundersökningarna behandla hur stereotypa tankesätt påverkar kvinnor som vill göra politisk karriär. Forskarna analyserar kvinnliga politiker i internationella toppositioner, respektive kvinnor verksamma inom den amerikanska utrikesförvaltningen. I båda böckerna refererar författarna till stereotyper som en företeelse som ”drabbar” kvinnor i politiken. *Stereotypisering* är nyckelordet. Gemensamt i båda studierna är strävan att tydliggöra strukturer i ett socialt samspel. För att lyckas politiskt behöver kvinnor utveckla strategier som ”neutraliserar” stereotypa föreställningar om kvinnlig kompetens. Om kvinnor som når de absolut högsta politiska nivåerna skriver Michael E Genovese och Seth Thompson:

The career of a woman who becomes a head of government will thus be affected by and have an effect upon her contemporaries' expectations and stereotypes. A politically ambitious woman cannot escape the consequences of social beliefs that gender differences are politically relevant. She must come to some understanding of herself as a person and as a political figure that resolves, manages, or repress the tensions between her emerging self-view as capable of functioning effectively at the highest political levels and the generalized social view that neither she or any other woman has that competence. (Genovese 1993:5)

Det centrala i stereotypiseringen är att det existerar sociala föreställningar om att kön har betydelse. Kvinnor och män *tillskrivs* egenskaper utan att de egent-

ligen behöver stämma överens med just den enskilda individens sätt att vara. Grupptillhörigheten tar överhanden. Nancy McGlen och Meredith Reid Sarkees beskriver könsstereotyper som sociala ”koder” om vad som är ett passande beteende för respektive kön. Det är ”passande” för kvinnor att vara politiskt aktiva så länge det rör sig om traditionella kvinnliga områden, men på traditionellt manliga områden blir konflikten större. De skriver vidare att könsstereotypisering verkar begränsande för kvinnor eftersom det bromsar möjligheten att utvidga handlingsutrymmet till icke-kvinnliga områden. Effekten förstärks av att stereotypiseringen framförallt förekommer där det råder kraftig obalans mellan könen. Författarna beskriver processen som att minoriteten innesluts och fastnar i majoritetens föreställningsvärld:

This process is called role encapsulation, by which dominants' stereotypes of token women force them into playing limited roles. Such roles benefit men by providing them a familiar context for viewing women, thereby allowing them to make use of familiar forms of behavior. (McGlen – Sarkees 1993:74)

Att stereotypbegreppet inte har någon utbredd användning i skandinavisk forskning kan säkerligen till en del förklaras med att situationen för kvinnor på många sätt är annorlunda här än t.ex. i USA. Men jag tror att förhållandet också speglar den tveksamhet som jag pekat på tidigare; är det egentligen ”bra” eller ”dåligt” om kvinnor återfinns på typiskt kvinnliga områden i politiken?¹¹

I genusystemteorier talar man också om abstrakta kategorier ”kvinnlighet” och ”manlighet”. Dessa kategorier kan liknas vid könsstereotyper. Debrah L. Rhode gör den kopplingen (Rhode 1992). Rhode menar att det i varje givet samhälle existerar stereotypa föreställningar om vad som konstituerar typisk kvinnlighet och typisk manlighet. Dessa kan linjeras upp längs ett kontinuum där ändpunkterna representerar de mest *renodlade* föreställningarna om kön. Där emellan finns mer eller mindre uppblandade mellanformer. I vissa situationer råder starkt tryck på enskilda individer att agera i enlighet med det kön de tillhör. I sådana situationer kommer de flesta människor också att uppfylla de stereotypa förväntningarna. Men det finns också situationer där könstillhörigheten spelar mindre roll för individernas beteende. Återigen väcks frågan om när och varför kön har betydelse.

Begrepp som ”sociala föreställningar”, ”kvinnligt” och ”manligt” är notoriskt vaga. Ändå är det värt att pröva om resonemanget om könsstereotyper kan säga något väsentligt om kvinnors och mäns förutsättningar i politiken. För att återigen dyka ned i exemplet med utskottsplaceringar tror jag att stereotyper kan vara ett fruktbart sätt att konkretisera vilka inslag i en institution som riksdagen som kan verka missgynnande för kvinnor. Även om kvinnorna i riksdagen i dag är många så är de fortfarande i minoritet. Eftersom samhället i övrigt är präglad av skillnader mellan kvinnor och män finns det skäl att anta att det i en institution som riksdagen också florerar sociala föreställningar om kön. Och att dessa föreställningar kan verka begränsande framförallt för kvinnor. Institutionsforskning eller parlamentsforskning i övrigt är inte heller främmande för att det existerar ”koder”, ”roller” etc. som är styrande för ledamöternas beteende och möjligheter att avancera.¹²

Material och uppläggning av utskottsanalysen

Det centrala i artikeln är att försöka få ett svar på frågan om varför det i 1988 års riksdag existerade ett systematiskt könsmonster när det gäller placeringarna i utskotten. För att sammanfatta diskussionen är det två perspektiv jag ställer mot varandra: grundantagandet i det jag kallar *intresseperspektivet* är att kvinnor har särskilda intressen att hävda i politiken. I de följande empiriska avsnitten ställs mot bakgrund av det en fråga om kvinnor och män haft olika preferenser beträffande utskotten och om det kan sägas vara förklaringen till könsmonstrets uppkomst. Grundantagandet i *stereotyperspektivet* är att kvinnor i politiken ofta behandlas mer som könsvarelser än individer. Mot bakgrund av det ställer jag en fråga om kvinnor och män i fördelningen av platser i utskotten behandlats enligt ett mönster där grupptillhörigheten kön kan sägas ha varit mer avgörande än individuella egenskaper.

Empirin utgörs av en enkätundersökning av riksdagsledamöterna genomförd hösten 1988 vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet¹³. I denna ställdes en fråga om vilket utskott ledamöterna helst skulle vilja vara ordinarie ledamot av om de fick välja fritt. I undersökningen ingår också vilken faktisk placering ledamöterna fått. Det är därmed möjligt att fastställa i vilken utsträckning kvinnliga respektive manliga ledamöter hamnat i mest önskat utskott. Preferensernas uppfyllnad blir därmed ett mått på intresseperspektivets relevans.¹⁴

Det är svårare att operationalisera en stereotypisering. Vad kan t.ex. sägas strukturera föreställningar om kön i riksdagen? I denna undersökning antas det att hur kvinnliga och manliga ledamöter varit fördelade i utskotten under tidigare år kan ha bidragit till att forma uppfattningar, "koder", om vad som är "passande" för respektive kön. Kanske är det så att det mönster som framträder hösten 1988 stämmer överens med hur det "brukat" se ut i riksdagen? Stereotyperspektivets relevans innebär en prövning av om kvinnor och män i utskottsprocessen slentrianmässigt placerats i utskott som tidigare varit "kvinnliga" respektive "manliga" i betydelsen att de haft förhållandevis många kvinnor respektive många män bland sina ordinarie ledamöter.¹⁵

Ett viktigt antagande för stereotyperspektivet är att det över en tidsperiod uppstår ett slags kollektivt "riksdagsminne". Har det tidigare år funnits systematiska och bestående skillnader mellan könen förväntas det ha kunnat skapa könsstereotypa uppfattningar. Men jag anser att det bör göras en avgränsning i tid. Den könsstruktur som stereotyperspektivet prövas mot är hur fördelningen av kvinnor och män sett ut i utskotten under de tre mandatperioderna före år 1988 – år 1979 till 1987 – d.v.s. under sammanlagt 9 år.¹⁶

Innan jag redovisar de empiriska resultaten vill jag påpeka att jag är medveten om att jag t.ex. låter det vara oklart vilka som skulle stå för den ev. könsstereotypa fördelningen. Centrala här är partiernas valberedningar. Jag kommer dock inte att ge en inträngande bild av spelet bakom gallerierna när det gäller utskotten. Utan vad det handlar om är att i efterhand fastställa vad som kan vara ett rimligt perspektiv på den process som ägt rum. Den empiriska undersökningen börjar med att beskriva könsstrukturen i utskotten perioden 1979 till

1987 för att övergå till att pröva intresse- och stereotyperspektivet på utskotts-fördelningen år 1988.

Könsstruktur i utskotten

I debatten är en norm om "hälften var" ofta utgångspunkt för krav på ökad kvinnorepresentation. Skall man beskriva en könsstruktur i utskotten blir en sådan måttstock allt för grov att utgå från. En första jämförelse att göra är hur fördelningen av kvinnor och män sett ut i riksdagen som helhet och hur den sett ut i själva utskottsorganisationen. På så vis får man fram om kvinnor *generellt* varit över- eller underrepresenterade i utskotten. Åren 1979 till 1987 var kvinnorna i genomsnitt 30 procent i riksdagen. Samma period var deras andel 26 procent bland samtliga ordinarie utskottsledamöter. Kvinnorna var m.a.o. totalt sett något underrepresenterade på utskottsplats under perioden. Skall man undersöka över- eller underrepresentation av kvinnor i *enskilda* utskott är det mest rimligt att låta den genomsnittliga fördelningen bland samtliga utskottsledamöter vara utgångspunkt. Den följande tabellen visar genomsnittlig andel kvinnliga ledamöter i varje enskilt utskott perioden 1979 till 1987. Det sker också en jämförelse av hur stor andelen varit i förhållande till fördelningen i den totala utskottsorganisationen (jämförelsemåttet).

Tabell 1. Kön och utskottsplacering 1979–1987. Kvinnliga ledamöter i utskotten (rangordning), samt representation av kvinnor i förhållande till genomsnitt bland samtliga 16 utskott (jämförelsemått).

Utskott	Andel kvinnor	Jämförelsemått
Kultur	53	+27
Socialförsäkring	46	+20
Social	41	+15
Arbetsmarknad	33	+7
Justitie	29	+3
Utbildning	27	+1
Lag	25	-1
Utrikes	25	-1
Bostad	24	-2
Konstitution	23	-3
Jordbruk	18	-8
Skatte	16	-10
Försvär	16	-10
Näring	16	-10
Trafik	13	-13
Finans	10	-16
Genomsnitt 16 utskott	26	

Kommentar: Resultatet visar genomsnittlig fördelning av kvinnliga ledamöter på ordinarie utskottsplats under tre mandatperioder (1979/80 t.o.m. 1987/88). Beräkning är gjord utifrån fördelning av utskottsuppdrag vid riksmötets öppnande för samtliga 9 år i analysen. Under de aktuella riksmötena har antal ordinarie platser i varje enskilt utskott varit 15, det betyder att procentbas för beräkningarna är 135 ledamöter (9år x 15 platser) per utskott. Källa: Riksdagens ledamotsförteckning.

Resultatet visar att det finns fog för att tala om en systematisk könsstruktur i riksdagens utskott. Under perioden varierade kvinnorepresentationen från 53 procent i kulturutskottet till 10 procent i finansutskottet. I sex utskott var kvinnor representerade i lika stor, eller större, utsträckning som i den totala utskottsorganisationen; kultur-, socialförsäkrings-, social-, arbetsmarknads-, justitie- och utbildningsutskottet. I övriga tio riksdagsutskott var kvinnorna underrepresenterade bland ordinarie ledamöter. Utskotten kan grupperas efter hur starkt könsprofilen framträder.

Den indelning jag gjort i tabell 2 omfattar tre grupper: *kvinnoprofilerade* utskott, *könsneutrala* utskott samt *mansprofilerade* utskott. Den första gruppen, de kvinnoprofilerade utskotten, visade en klar överrepresentation av kvinnliga ledamöter. Dit hör kultur-, socialförsäkrings-, social- och arbetsmarknadsutskottet. I dessa utskott varierade den genomsnittliga kvinnorepresentationen från 33 till 53 procent under perioden 1979 till 1987. I nästa grupp, de könsneutrala utskotten, var de kvinnliga ledamöterna vare sig markant över- eller underrepresenterade. Gruppen utgjorde en mellankategori där kvinnorna i genomsnitt varit ungefär lika många som bland samtliga utskottsledamöter. Till gruppen hör justitie-, utbildnings-, lag-, utrikes-, bostads- och konstitutionsutskottet. Den tredje gruppen består av mansprofilerade utskott. I dessa utskott utgjorde männen mellan 82 och 90 procent bland ordinarie ledamöter, d.v.s. manliga ledamöter var klart överrepresenterade i förhållande till deras genomsnittliga andel i den totala utskottsorganisationen. Till de mansprofilerade utskotten hör jordbruks-, skatte-, försvars- närings-, trafik- och finansutskottet. När riksdagen öppnade efter valet 1988 fanns denna struktur i "bakgrunden" när processen att fördela utskottsplatser satte fart. Följande avsnitt visar i vilken utsträckning ledamöterna önskade sig till de utskott som tidigare varit de mest "typiska" för det kön de tillhör.

Tabell 2. Könsprofil på utskotten 1979–1987. En indelning baserad på representation av kvinnor i förhållande till genomsnitt bland samtliga 16 utskott (jämförelsemått).

Kvinnoprofilerade utskott	Jämförelse mått	Könsneutrala utskott	Jämförelse mått	Mansprofilerade utskott	Jämförelse mått
Kultur	+27	Justitie	+3	Jordbruk	-8
Socialförsäkring	+20	Utbildning	+1	Skatte	-10
Social	+15	Lag	-1	Försvar	-10
Arbetsmarknad	+7	Utrikes	-1	Näring	-10
		Bostad		-2 Trafik	-13
		Konstitution	-3	Finans	-16

Kommentar: Tabell 1 utgör grund för guppindelningen. Beteckningen kvinnoprofilerade utskott står för att kvinnliga ledamöter varit *överrepresenterade* (i förhållande till utskotts-genomsnitt) i dessa under den aktuella perioden. I de mansprofilerade utskotten har kvinnliga ledamöter på motsvarande sätt varit *underrepresenterade* under perioden – och manliga ledamöter därmed *överrepresenterade*. Beteckningen könsneutrala utskott står för att i dessa utskott har kvinnorepresentationen, i stort, varit densamma som den genomsnittliga fördelningen bland samtliga utskott.

Kön och önskan om utskottsuppdrag

Listan över vilka utskott som tillhörde de mest eftertraktade skiljer sig åt mellan kvinnliga och manliga ledamöter. Om samtliga kvinnliga ledamöter hade fått sina önskemål uppfyllda år 1988 skulle utrikes- och arbetsmarknadsutskottet varit mycket stora utskott i riksdagen, medan bostads- och lagutskottet knappt skulle existerat. Hade de manliga ledamöterna fått råda fritt skulle samma år närings- och trafikutskottet varit omfattande, medan lag- och socialförsäkringsutskottet skulle varit minimala. Resultaten i tabell 3 visar att kvinnliga och manliga ledamöter till viss del hade skilda preferenser för utskotten. Men det skall påpekas att det inte handlar om några totalt motsatta "önskelistor". Flera av de utskott som återfinns som de mest eftertraktade bland kvinnorna är också högt åtrådda bland männen.

Den följande tabellen systematiserar preferenserna efter utskottens nedärvda könsprofil. Frågan är om de variationer som återfinns i ledamöternas önskemål följer hur fördelningen tidigare sett ut. Huvudresultat i tabell 4 är att det bland kvinnliga ledamöter fanns en *jämn* spridning av önskemål till utskott i samtliga grupper, medan önskemålen bland manliga ledamöter visade upp ett tydligare samband med utskottens könsprofil från föregående år. Bland kvinnliga ledamöter önskade sig 37 procent till något av de kvinnoprofilerade utskotten, 33 procent önskade sig till något av de mansprofilerade utskotten och 30 procent önskade sig till något av de könsneutrala utskotten. Bland manliga ledamöter

Tabell 3. Kön och önskan om utskottsuppdrag år 1988: I (rangordning).

Kvinnor	Andel	Män	Andel
Utrikes	17	Närings	15
Arbetsmarknad	15	Trafik	12
Social	11	Finans	9
Trafik	9	Arbetsmarknad	8
Närings	8	Utrikes	8
Utbildning	8	Försvar	7
Socialförsäkring	6	Jordbruk	7
Kultur	5	Konstitution	6
Finans	5	Skatte	6
Försvar	4	Bostad	6
Jordbruk	4	Utbildning	5
Skatte	3	Kultur	4
Justitie	2	Social	3
Konstitution	2	Justitie	2
Bostad	1	Lag	1
Lag	-	Socialförsäkring	1
Summa procent	100	Summa procent	100
Antal intervjuade	118	Antal intervjuade	190

Kommentar: Resultatet bygger på en öppen fråga i Riksdagsundersökningen 1988: "Om Du fick välja helt fritt, vilket riksdagsutskott skulle Du då helst vilja vara ordinarie ledamot av?" 89 procent av riksdagsledamöterna uppgav prioritet för ett särskilt utskott. Procentsiffrorna visar andel ledamöter som angett respektive utskott som det de helst vill vara ordinarie ledamot av.

Tabell 4. Kön och önskan om utskottsuppdrag år 1988: II. En jämförelse baserad på utskottens könsprofil perioden 1979–1987.

Andel kvinnor respektive män som uppgivit prioritet för ett utskott inom gruppen:	Kvinnor	Män	Könsskillnad
Kvinnoprofilerade utskott	37	16	+21
Könsneutrala utskott	30	28	+2
Mansprofilerade utskott	33	56	-23
Summa procent	100	100	
Antal personer	118	190	

Kommentar: Resultaten bygger på en sammanställning av tabell 2 och 3. Tabellen visar sammanlagd andel kvinnliga respektive manliga ledamöter som i Riksdagsundersökningen 1988 uppgivit prioritet för något utskott inom var och en av de tre utskottsgrupperna.

önskade sig 56 procent till mansprofilerade utskott, 28 procent önskade sig till könsneutrala utskott och 16 procent önskade sig till något av de kvinnoprofilerade utskotten.

I avhandlingen *Mäns makt och kvinnors intressen*, från 1994, gör Christina Bergqvist en indelning av utskotten efter tre dimensioner; statens basfunktioner, infrastruktur och social välfärd. Till utskott som handhar social välfärd räknar hon socialförsäkrings-, social-, kultur-, utbildnings- och arbetsmarknadsutskottet (Bergqvist 1994: 44ff). Sammanlagt 45 procent bland de kvinnliga ledamöterna önskade sig till något av dessa fem utskott hösten 1988. Hur en sådan indelning skall göras är inte självklart, men det är tydligt att kvinnliga ledamöter det undersökta året i större utsträckning än manliga ville till utskott som behandlar omsorgsfrågor i vid bemärkelse. Nästa steg är att gå över från önskingarna till resultatet av förhandlingarna om utskottsuppdragen. Hur såg den faktiska placeringen av kvinnliga och manliga ledamöter ut i riksdagens utskott år 1988?

Intressen kontra stereotyper i 1988 års riksdag

I valet 1988 steg, som framhållits tidigare, andelen kvinnliga riksdagsledamöter från 32 till 38 procent. När fördelningen av utskottsplatser var genomförd utgjorde kvinnorna 36 procent av ledamöterna med ordinarie utskottsuppdrag. Det betyder en svag underrepresentation för kvinnliga ledamöter på utskottsplatser det året. Den följande tabellen visar den kraftiga variation som samtidigt fanns mellan utskotten av detta genomsnitt.

I två utskott var kvinnliga ledamöter i majoritet efter valet 1988; socialförsäkringsutskottet med 71 procent kvinnor och socialutskottet med 65 procent kvinnor. I ytterligare fyra utskott utgjorde kvinnorna mer än 40 procent av ledamöterna; kultur-, arbetsmarknads-, lag- och justiteutskottet. I fem utskott utgjorde kvinnor mindre än en fjärdedel av de ordinarie ledamöterna; skatte-, trafik-, jordbruks-, närings- och bostadsutskottet. I övriga fem utskott var andelen kvinnor mellan 29 och 35 procent. Det är denna fördelning som står i egentligt centrum för hela kapitlet – varför såg könsmönstret ut som det gjor-

Tabell 5. Kön och utskottsplacering år 1988. Kvinnliga ledamöter i utskotten (rangordning), samt representation i förhållande till genomsnittet bland samtliga 16 utskott (jämförelsemått).

Utskott	Andel kvinnor	Jämförelsemått
Socialförsäkring	71	+35
Social	65	+29
Kultur	47	+11
Arbetsmarknad	47	+1.1
Lag	41	+5
Justitie	41	+5
Konstitution	35	-1
Utbildning	35	-1
Finans	29	-7
Utrikes	29	-7
Försvar	29	-7
Skatte	24	-12
Trafik	24	-12
Jordbruk	24	-12
Näring	18	-18
Bostad	12	-24
Genomsnitt 16 utskott	36	

Kommentar: Mandatperioden 1988/91 var antalet ordinarie platser i utskotten 17.
 Källa: Riksdagens ledamotsförteckning.

de? Var det frågan om en stereotyp placering mot bakgrund av tidigare års könsstruktur i utskotten, eller var det kvinnors och mäns intressen som slog igenom mot bakgrund av de skilda prioriteringar som framträtt i föregående avsnitt?

Till att börja med står det klart att en svag överrepresentation av kvinnor på utskottsplats inte innebär att kvinnliga ledamöter i lika stor utsträckning som manliga får sina önskemål om utskottsplacering uppfyllda. Bland de 118 kvinnliga ledamöter som uppgav preferens för ett särskilt utskott hamnade 45 procent på ordinarie plats i det önskade utskottet. Bland de 190 manliga ledamöter som uppgav preferens för ett särskilt utskott var det 54 procent som hamnade som ordinarie ledamot i detta utskott. Skillnaden på nio procentenheter kan inte förklaras bort med hjälp av anciennitet. En kontroll visar att kvinnliga ledamöter som varit i riksdagen mer än två mandatperioder hade svårare att få sina önskemål uppfyllda än kvinnor som var nykomlingar eller bara hade en mandatperiod bakom sig. Tabell 6 visar om den nedärvda könsprofilen på utskotten påverkade i vilken utsträckning kvinnor och män hamnade i det utskott de önskade sig.

Denna jämförelse av kvinnors och mäns önskemål om utskottsplacering och faktiska utskottsuppdrag visar upp ett säreget mönster. Bland kvinnliga ledamöter som önskade sig ordinarie plats i kvinnoprofilerade utskott uppfylldes önskan för 56 procent; bland dem som önskade sig till könsneutrala utskott var det 36 procent som fick sina önskemål uppfyllda och motsvarande bland dem som önskade sig till mansprofilerade utskott var 41 procent. Mot det står att bland manliga ledamöter som önskade sig till mansprofilerade utskott uppfylldes önskan för 56 procent; medan den uppfylldes för 59 procent bland dem som

Tabell 6. Kön och ledamotskap i förhållande till önskat utskott år 1988. En jämförelse baserad på utskottens könsprofil perioden 1979–1987 (procent).

Andel kvinnor respektive män som uppnått ordinarie ledamotskap i önskat utskott inom gruppen:	Kvinnor	Män	Könsskillnad	Antal kvinnor/män
Kvinnoprofilerade utskott	56	40	+16	43 / 30
Könsneutrala utskott	36	59	-23	36 / 54
Mansprofilerade utskott	41	56	-15	39/106

Kommentar: Tabellen skall läsas som: av de 43 kvinnor som i Riksdagsundersökningen 1988 uppgav antingen kultur-, socialförsäkrings-, social eller arbetsmarknadsutskottet (kvinnoprofilerade utskott) som mest önskat utskott var det 56 procent som blev ordinarie ledamot i önskat utskott; av de 30 män som uppgav önskemål om endera av de kvinnoprofilerade utskotten var det 40 procent som blev ordinarie ledamot i önskat utskott o.s.v.

önskade sig till könsneutrala och för 40 procent bland dem som önskade sig till kvinnoprofilerade utskott. De som lyckades bäst med att få sina önskemål uppfyllda var m.a.o. kvinnliga ledamöter som önskade sig till kvinnoprofilerade utskott och manliga ledamöter som önskade sig antingen till könsneutrala eller mansprofilerade utskott. Sämre gick det för de kvinnor som ville till könsneutrala eller mansprofilerade utskott, samt för manliga ledamöter som ville till kvinnoprofilerade utskott.

Går det då att utifrån detta säga om det är intresse- eller stereotyperspektivet som är det mest tillämpliga på fördelningen av utskottsplatser i 1988 års riksdag? Resultaten visar att kvinnliga ledamöter överlag har något svårare än manliga att få sina önskemål uppfyllda. På det område där kvinnorna lyckas bäst, bland de kvinnoprofilerade utskotten, är det få män som deltar i konkurrensen; 30 manliga och 43 kvinnliga ledamöter önskade sig dit. Mest förvånande är resultatet vad gäller de könsneutrala utskotten. Dit önskade sig 54 manliga och 36 kvinnliga ledamöter. Konkurrensen var mindre än beträffande de mansprofilerade utskotten dit 106 manliga och 39 kvinnliga ledamöter önskade sig. Ändå var det bland de könsneutrala utskotten som könsskillnaden var störst i hur många som fick sina önskemål uppfyllda. Till viss del beror det på att utrikesutskottet har räknats in i den könsneutrala gruppen. År 1988 var utrikes det allra mest eftertraktade utskottet bland kvinnliga ledamöter, men få av dem uppnådde ordinarie plats där. Det finns anledning att utveckla den indelning som här gjorts av utskotten. De s.k. könsneutrala utskotten är uppenbart inte så könsneutrala som de kan verka utifrån den fördelning av kvinnor och män som tidigare varit i dessa utskott.

Jag skulle vilja säga att det finns underlag att hävda att könsmönstret i utskotten hösten 1988 orsakades både av skilda intressen och av stereotypisering. Ja, till viss del är det så att kvinnor och män har skilda preferenser. Könsmönstret i utskotten hade dock inte behövt vara så starkt som det blev. Det fanns fler manliga ledamöter som önskade sig in på kvinnoprofilerade områden än som uppnådde plats där. Framförallt fanns det fler kvinnliga ledamöter som ville in på manligt dominerade domäner än vad som visade sig i den slutliga fördel-

ningen av utskottsplatser. Stereotypiseringen har verkat *förstärkande* på de skillnader som fanns i preferenser mellan könen.

Slutdiskussion

Frågan om kvinnligt och manligt i politiken är naturligtvis vidare än frågan om placeringar i utskotten. Samtidigt är utskotten en intern riksdagsarena där ett stort mått av makt finns samlat. Från ett feministiskt perspektiv är det därför viktigt att närmare studera kvinnorepresentationen i dessa organ. I min framställning har kontexten inte fått den framskjutna roll som kanske förespeglades inledningsvis. Vad jag tycker är viktigt att framhålla är dock att förekomst av könsmonster i politiken *per se* inte kan tas som intäkt vare sig för kvinnors underordning eller något annat. Man måste mer noggrant se till sammanhanget för en förståelse av varför de uppkommer och hur de skall tolkas.

Den undersökning jag gjort löser inte problemet om kvinnors intåg i politiken sker i krympande institutioner, jag har t.ex. inte behandlat utskottens "makt" i förhållande till varandra. Inte heller ger det något svar på om kvinnor förändrar politiken, även till det behövs mer omfattande undersökningar. Det vore orättvist av mig att lämna läsaren med bilden av att Hege Skjeie och Yvonne Hirdman enbart, eller ens framförallt, bygger sina framställningar på utskotten. Så är det inte. Men båda drar växlar på förekomsten av könsmonster som jag ställer mig tveksam till.

Det skulle t.ex. kunna vara frestande att låta denna undersökning stödja Hirdmans beskrivning om att "när kvinnor nått för dem okända sociala platser upptäcker de att de är tomma på makt, men fyllda av ansvar" (Hirdman 1990, 114). Oenkligen är ett av huvudresultaten att mycket få manliga ledamöter vill till de sociala utskotten i riksdagen. I den teoretiska diskussionen om könsspecifika intressen har ett allt för litet utrymme ägnats åt vad mäns intressen egentligen består av. Skall resultatet enbart tolkas i termer av makt, status, prestige etc? Jag tror inte att det räcker. För kvinnor är detta eftertraktade utskott. De vill komma dit, de placeras inte bara där. Sociala frågor är över huvud taget ett politikområde som många kvinnliga ledamöter ger mycket hög prioritet i sitt arbete.

Den motsättning som målades upp inledningsvis mellan en "optimistisk" och en "pessimistisk" syn på kvinnors integrering i politiken är kanske till stor del skenbar. Om det nu är så att manliga ledamöter som grupp i liten utsträckning engagerar sig i sociala frågor, i omsorgsfrågor, är det strategiskt oerhört viktigt att kvinnliga politiker som grupp gör det. För detta är frågor som är av stor betydelse för de kvinnliga väljarna både i deras vardag och politiskt när de tar ställning till vilka partier de skall rösta på. Men genom att säga det har man för den skull inte gett ett uttömmande svar på frågan om maktrelationen mellan könen.¹⁷

Jag ser denna undersökning som en fallstudie som visar att det är fruktbart att göra problematiseringar av varför det uppstår vissa mönster av kvinnligt och manligt i politiken. För att inte hamna i återvändsgränder när det gäller

frågor om kön är det en viktig uppgift att göra preciseringar i sina analyser. För att få en mer heltäckande bild av processen där utskottsuppdragen fördelas behöver fler faktorer komma in i fortsatta studier. Perspektivet behöver också vidgas till att omfatta fler år. I den nuvarande riksdagen är t.ex. könsmönstret i utskotten mindre framträdande än år 1988, fördelningen av uppdrag har blivit något jämnare. Är detta en effekt av förändrade preferenser bland ledamöterna eller av att "varannan damernas" fått genomslag även bland förtroenderåd, valberedningar och andra interna maktgrupperingar i riksdagen, har stereotypiseringen minskat? Det är exempel på en viktig fråga att få svar på.

Noter

1. Ett tack till Peter Esaiasson, Anna G. Jónasdóttir och Maria Oskarson som läst och kommenterat tidigare versioner av denna artikel. Ett tack också till deltagarna, särskilt Christina Bergqvist och Maud Eduards, i arbetsgruppen "Feministisk teori – empiri" vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Sigtuna 3–5 oktober 1995.
2. För kvinnorepresentation i olika länder se t.ex. FN-statistik i *World's Women. Trends and Statistics 1970-1990* och EU-statistik i *Women and men in the European Union. A statistical Portrait*.
3. Ytterligare exempel på problemområde är en fråga som tagits upp i internationell komparativ forskning där man intresserat sig för frågan varför kvinnorepresentationen ökat så markant just här jämfört med andra delar av världen. Valförhållanden utveckling, valsysteemets utformning och kvinnors organisering i det politiska systemet är faktorer som framhållit som betydelsefulla. För översikter se Norris (1985), Randall (1987), Lovenduski – Norris (1993).
4. För översiktliga uppgifter på området se SCB-statistik i *Kvinno- och mansvärlden. Fakta om jämställdheten i Sverige 1986*; Rydenstam (1992).
5. Olof Petersson var ordförande för maktutredningen: Huvudrapporten är förutom kap. 3 om genussystemet samförfattad av kommitténs ledamöter.
6. Inom svensk statsvetenskap är Eduards (1992a; 1992b) och Jónasdóttir (1991; 1992) exempel på nyare arbeten som tar upp kvinnors strukturella underordning i ett formellt jämlikt samhälle som det svenska. Exempel på forskning som i större utsträckning fokuserar kvin-

norsom aktörer och kvinnors förändrade villkor i svensk politik se Sainsbury (1988; 1993) och Bergqvist (1994). Att det finns en motsättning mellan de två perspektiven framkommer t.ex. i Anna G. Jónasdóttirs kritiska recension av Hege Skjeies avhandling (Jónasdóttir 1994). Intressant att notera är att liknande motsättningar mellan å ena sidan teori/struktur och å andra sidan empiri/aktörer framkommer inom allt fler kvinnovetenskapliga forskningsområden. Margareta Hydén (Hydén 1994) ger uttryck för liknande konfliktlinjer inom forskningen om kvinnomisshandel där hon jämför sin egen forskning med Eva Lundgrens.

7. Under senare år har dock s.k. postmodernistiska/postfeministiska strömningar medfört ett allt större ifrågasättande av det "gemensamma" i kategorierna kvinnor respektive män. Se Hagemann (1994).

8. Kopplingen till marxistisk tradition är tydlig inom den skandinaviska kvinnoforskningen. Inom forskning om svensk politik har intressediskussionen ofta handlat om att ställa särintressen mot "allmänna" intressen. Se t.ex. Lewin (1992).

9. Förutom Skjeie (1992) är Bergqvist (1994), Togeby (1994) och Oskarson – Wängnerud (1995; 1996) exempel på empiriskt inriktad forskning om kön och politik som utgår från en teoretisk diskussion om kvinnors intressen.

10. Inom socialpsykologin pågår en intressant debatt om huruvida stereotyper är felaktiga eller om de är effektiva rationaliseringar av verkligheten, den s.k. kernel-of-truth debatten (Oakes – Haslam – Turner 1994). Jag tycker att det kan vara viktigt att göra en distinktion mellan att vad som i huvudsak kan vara "riktigt" påstående om en social grupp kan vara felaktigt om enskilda

medlemmar av gruppen. Däri ligger poängen med att använda stereotypbegreppet.

11. Kunskapen om vilka stereotypa föreställningar det finns om kvinnor i skandinavisk politik är dåliga, se dock Krogstad (1991) och Esaiasson (1994).

- 12. Klassisk på området legislativa roller är Wahlke – Eulau – Buchanan – Ferguson (1962). Se Holmberg – Esaiasson (1988:19ff) för introduktion på området. Intressant inom institutionsforskningen är *How Institutions think* från 1987 där Mary Douglas behandlar institutioner som om de hade "suprapersonal minds".

13. Intervju/enkätundersökningar med riksdagsledamöter bedrivs inom valforskningsprogrammet vid statsvetenskapliga institutionen Göteborgs Universitet. Undersökningar har genomförts 1969, 1985, 1988 och 1994. Riksdagsundersökningarna leds av docent Peter Esaiasson och professor Sören Holmberg.

14. Samtliga riksdagspartier uppger att de använder interna listor för att fastställa sina ledamöters önskemål om utskottsuppdrag. Det är naturligtvis inte säkert att ledamöterna uppgivit samma utskott i Riksdagsundersökningens enkät som i den interna omgången. Jag kan dock endast förutsätta att preferenserna är något så när stabila. Faktisk placering bygger på registeruppgifter ej enkätdata.

15. Denna operationalisering är inte utan invändningar. T.ex. kan man anta att strukturer på andra nivåer i samhället – massmediala bilder av könen t.ex. – påverkar stereotypa uppfattningar mer än placeringar i utskotten. Men jag tror att det ligger en risk i att låta kategorier som "kvinnligt" och "manligt" bli allt för luddiga.

16. Den följande analysen har även gjorts med ett "riksdagsminne" som sträckte sig mellan år 1970 och år 1987, d.v.s. omfattande den moderna riksdagen fram till undersökningsåret 1988. Huvudresultaten blev de samma i båda undersökningarna.

17. Detta ligger i linje med den kritik Diane Sainsbury har framfört mot det "maktlöshetsperspektiv" som ofta förekommer i feminisusk forskning. Sainsbury menar att det osynliggör kvinnors roll som beslutsfattare; det medverkar till att de positioner som kvinnor besitter i politiken ses som andra rangens positioner; det i sin tur leder till att kvinnors engagemang inom särskilda områden på förhand tolkas som en mar-

ginalisering både av kvinnorna och deras områden (Sainsbury 1988).

Referenser

- Alexander, D. = Andersen, K., 1993. Gender as a Factor in the Attribution of Leadership Traits, *Political Research Quarterly*, 3, 527-545.
- Aronson, E. – Wilson, T. – Akert, R., 1994. *Social Psychology. The Heart and the Mind*. New York: HarperCollins College Publishers.
- Bergqvist, C., 1994. *Mäns makt och kvinnors intressen*. Uppsala: Uppsala University Press.
- Bowman, A., 1984. Physical Attractiveness and Electability: Looks and Votes, *Women and Politics*, 4, 55-65.
- Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. SOU 1990:44. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Douglas, M., 1987. *How Institutions Think*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Eduards, M., 1992a. Against the Rules of the Game. On the Importance of Women's Collective Actions, s 83-104 i Eduards, M (red) 1994, *Rethinking Change. Current Swedish Feminist Research*. Stockholm: HSFR.
- Eduards, M., 1992b. Den feministiska utmaningen. Kvinnors kollektiva handlande, s 237-269 i Åström, G – Hirdman, Y (red) 1992, *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdsstaten*. Stockholm: Carlssons.
- Esaiasson, P., 1994. Om behovet av kvinnliga politiska ledare, s 85-96, i Holmberg, S – Weibull, L (red) 1994, *Vägval*. Göteborgs Universitet: SOM-institutet, Rapport 11.
- Esaiasson, P – Holmberg, S., 1993. Power in the Swedish Parliament, *Scandinavian Political Studies*, 3, 227-250.
- Esaiasson, P – Holmberg, S., 1996. *Representation from Above*. Aldershot: Dartmouth.
- Genovese, M (red) 1993. *Women as National Leaders*. London: Sage Publications.
- Haavio-Mannila, E (red) 1983. *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk*. Oslo: Nordisk Ministerråd.
- Harding, J., 1968. Stereotypes, s 259-261 i *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, 1968. The MacMillan Company and The Free Press.

- Hagemann, G, 1994. Postmodernismen en användbar men opålitlig bundsförvant, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3, 19-34.
- Halsaa, B, 1987. Har kvinnor gemensamma intressen?, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 4, 42-56.
- Hirdman, Y, 1990. Genussystemet, kap 3 i *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport SOU 1990:44*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Holmberg, S – Esaiasson, P, 1988. *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Huddy, L – Terkildsen, N, 1993. Gender Stereotypes and the Perception of Male and Female Candidates, *American Journal of Political Science*, 1, 119-147.
- Hydén, M, 1995. Mot en förståelse av kvinnomisshandel som en social process, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 4, 67-74.
- Jónasdóttir, A, 1985. Kvinnors intressen och andra värden, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2, 17-33.
- Jónasdóttir, A, 1991. *Love Power and Political Interest. Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies*. Örebro. Örebro Studies 7.
- Jónasdóttir, A, 1992. Har kön någon betydelse för demokratin?, s 205-236 i Åström, G – Hirdman, Y (red) 1992, *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdsstaten*. Stockholm: Carlssons.
- Jónasdóttir, A, 1994. Recension av Skjeie, Hege, 1992. Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 2, 215-219.
- Karvonen, L – Selle, P (red) 1995. *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*. Aldershot: Dartmouth.
- Krogstad, A, 1991. Kvinnelige topp-politikere: I menns fotspor?, *Norsk statsvitenskapelig tidskrift*, 2, 87-104.
- Kvinn- och mansvärlden. Fakta om jämställdheten i Sverige 1986*. Stockholm: SCB.
- Lewin, L, 1992. *Samhället och de organiserade intressena*. Stockholm: Norstedt.
- Lippman, W, 1922. *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Lovenduski, J – Norris, P (red) 1993. *Gender and Party Politics*. London: Sage Publications.
- Norris, P, 1985. Women's Legislative Participation in Western Europe, *West European Politics*, 8, 90-101.
- Oakes, P – Haslam, A – Turner, J, 1994. *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell.
- Oskarson, M – Wängnerud, L, 1995. *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Oskarson, M – Wängnerud, L, 1996. Vem representerar kvinnorna?, s 199-226 i Särilvik, B – Rothstein, B (red) 1996. *Vetenskapen om politik. En festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Perkins, J – Fowlkes, D, 1980. Opinion Representation versus Social representation; or Why Women Can't Run as Women and Win, *American Political Science Review*, 74, 92-103.
- Rhode, D, 1992. The Politics of Paradigms: Gender Difference and Gender Disadvantage, s 149-163 i Bock, G – James, S (red) *Beyond Equality and Difference*. London: Routledge.
- Rosenwasser, S – Dean, N, 1989. Gender Role and Political Office. Effects of Perceived Masculinity/Femininity of Candidate and Political Office, *Psychology of Women Quarterly*, 13, 77-85.
- Rothstein, B, 1988. Aktör-strukturansatsen: Ett metodiskt dilemma, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1, 27-40.
- Rundqvist, M, 1994. "Problemkomplexet aktör och struktur". Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, licentiatuppsats.
- Rydenstam, K, 1992. *I tid och otid. En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/1991*. Stockholm: SCB.
- Sainsbury, D, 1993. The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case, s 263-290 i Lovenduski, J – Norris, P (red) 1993, *Gender and Party Politics*. London: Sage Publications.
- Sainsbury, D, 1988. The Scandinavian Model and Women's Interests. The Issues of Universalism and Corporatism, *Scandinavian Political Studies*, 4, 337-346.
- Skjeie, H, 1992. *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Togoby, L, 1994. *Fra tilskuere til deltagere*. Aarhus: Politica.

- Wahlke, J.C. – Eulau, H – Buchanan, W – Ferguson, 1962. *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior*. New York and London: John Wiley and Sons.
- Welch, S – Studlar, D, 1986. British Political Opinion Toward Women in Politics: a Comparative Perspective, *Western Political Quarterly*, 39, 138-154.
- Women and men in the European Union. A statistical portrait*, 1995. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- World's Women. Trends and Statistics 1970-1990*, 1991. New York: United Nations..
-